

ENFORMASYON ÇAĞINDA KÜTÜPHANELER VE KÜTÜPHANECİLİK

Prof. Dr. Berin U, YURDADOĞ

Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ye bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret gösteren adamlar olmalıyız.

ATATÜRK

Enformasyon ağı:

Daha dün sayılacak kadar kısa bir süre önce atomun parçalanmasıyla başlayan "Atom ağı", atomun ilkin savaşçı, ardından barışçı amaçlarla kullanımını getirmış, insanoğlu büyük buluşların yarattığı sarhoşluğu yaşamıştı. Ancak uzaya gidip dönebilmenin yarattığı sarhoşluk daha da coşkulu olmuş, insanoğlu "Uzay ağı"nın önüne açtığı yeni ufuklarla düşünce ölçeklerinde değişiklik yapmak zorunda kalmıştı. Dünya artık küçölüyor, uzay daha büyük ölçekli düşüncelere yol açıyordu. Uyduların devreye girmesiyle daha değişik boyutlara ulaşan uziletışim, dünyanın herhangi bir köşesinden verilen mesajı, hem de reipkli olarak almamızı sağlıyor, "İletışim ağı" dünyanın küçüklüğü fikrini bir başka açıdan vurguluyordu.

Bugün içinde yaşadığımız dönem ise "Enformasyon ağı" olarak adlandırılıyor ve insanoğlu büyük heyecanların coşkusu yerine derin düşüncelere dalmış görünüyor. Aslında bütün bu büyük buluşların çok kısa aralıklarla birbirini izlemesi kazanılan ivme açısından elbette hem gurur, hem de heyecan verici olmak gerekir. Çünkü bunlar, ağlar boyunca yapılan çalışmaların sonucu olan büyük bilgi birikimiyle onun doğal sonucu olan teknolojik gelişmeyi ve bu ikisi arasındaki etkileşimi sergilemektedir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta, bugün bir yandan "Enformasyon ağı"ndan söz ederken, bir yandan da "Enformasyon Toplumu"ndan söz eder hale gelmiş olmamızdır. Bu durura elbette bir

rastlantı değildir. Neden insanoğlu artık hep "enformasyon" ya da "bilgi" den söz eder olmuş, niçin hem çağını, hem toplumunu aynı olguya bağlama gereğini duymuştur?

Enformasyon, ya da daha yaygın kullanımı ile bilgi, insanoğlu için daima önem taşımış, daima ön plânda bir yer işgal etmiştir.

İlkel insan için bilgi bir ölüm-kalım sorunudur. Doğaya karşı verdiği yaşam savaşında ilkel insanın tek dayanağı, gözlemleyerek, deneyerek, sınavarak yavaş yavaş elde ettiği ve titizlikle koruduğu bilgi hazinesi ile bu bilgi hazinesinden en olumlu biçimde yararlanmasını sağlayan akıldır. Acıktığı zaman bir şeyler yemek zorundadır. Bulduğu yeni bir meyve onun için önemlidir. Bu meyve ile ilgili ön bilgisi yoktur, ama aç olduğu için ister istemez yiyecektir. Bu meyve ya besleyici bir özellik taşımaktadır; o zaman hem açlığını bastırmış olacak, hem de, bilgi hazinesi biraz daha zenginleşecektir. Ya da bu meyve zehirlidir, o zaman kendisi ölecek, fakat yanındakiler çok değerli bir bilgi edineceklerdir: "Filanca ağacın meyvesini yeme, ölürsün!.." O halde ilkel insan için her deneme, her sınama sonuç olarak yeni bir bilgi demektir. Bazan onları rahatlatan, bazan da sınavanm, deneyenin yaşamına mal olan bir bilgi... tikel insan için bilgi bu nedenle çok değerlidir. Çünkü bu bilgiyi elde ederken yaşamını yitiren kişi, diğerlerini o tehlikeden korumaktadır. O halde bu çok değerli bilgi titizlikle korunmalı ve onu bilmiyenlerle mutlaka paylaşılmalıdır.

Bilginin Paylaşımında İletişim Ortamları:

Bir birikim sonucu oluşan bilgi hazinesinin paylaşılması gereği, iletişim gereğini de beraberinde getirmektedir.

- a) Bu konuda ilk iletişim ortamı elbette dildir. İnsanlar konuşarak deneylerinin sonuçlarını teşkil eden bilgilerini paylaşmaktadırlar. Ancak zaman ve mekân boyutlarını aşamamaktadırlar. Bilgilerini, duyulabilir mesafelerde tekrarlayarak uzakta bulunan dost kabileye ses (tam tam) ya da görüntü (duman) ile iletmeye çalışmakta, bu şekilde mekân sorununu çözümlenmeye; babadan oğula, anadan kıza aktarılan bilgilerle de zaman sorununa çare bulmaya çabalamaktadır.
- b) Bilginin paylaşımında ikinci büyük aşama yazı'nın bulunmasıdır. Bu dönemde insanoğlu canı pahasına elde ettiği bilgileri artık kaydedebilmekte, bu amaçla taştan kile, ağaç kabuğundan papi-

rüse, parşömeden kâğıda kadar elverişli gördüğü ya da zaman içinde bulup geliştirdiği her türlü ortamdan yararlanmaktadır. Üzerine bilgi kaydedilmiş olan bu ortamlar ise anıtlardan yazıtlara, kil tabletlerden tomarlara, kodekslerden kitaplara kadar bü- , yük bir çeşitlilik ve elbette gelişim tablosu sergilemektedir.

Bu dönemin bir başka özelliği de üzerine bilgi kaydedilmiş olan materyalin bir arada saklanması, korunması, istendiğinde yararlanılması işlevlerini yerine getirecek kuruluşlara gereksinim duyulmasının başlamış olmasıdır. Birer ikişer beliren bu kuruluşlar zaman içinde gelişmekte, aralarında kütüphane olarak şöhrete ulaşanlar bulunmaktadır.

- c) Müteharrik harfli *matbaanın* bulunuşu bilgi paylaşımı açısından yeni ufuklar açar. Çünkü artık
- Bilginin kaydedilmesi kolaylaşmakta,
 - Bilgi kayıt materyallerinin çok sayıda elde edilmeleri sağlanmakta,
 - Zaman ve mekân, bilgi iletişiminde sorun olmaktan çıkmakta ve
 - Bunların sağlanması gittikçe daha ucuza maledilebilmektedir.
- ç) Bilgi paylaşımında çok önemli yeri olan bir başka dönem *kitle iletişim araçlarının* gelişmesine rastlayan dönemdir. Bu dönemde hem bilgi birikimi, hem de bilgi paylaşımı açısından yeni bir aşamaya gelindiği gözlenmektedir. Çünkü bu suretle hem üretilen bilginin geniş halk kitlelerine yayımı sağlanmakta, hem geniş-halk kitlelerinin bilgili kılınması onların yeni bilgilere gereksinim duymalarına yol açmakta, hem de bilgi üreticilerini, bu yeni gereksinimleri karşılamak üzere yeni bilgiler üretmek konusunda uyarmaktadır. Kütüphane materyalleri arasında yer alan yeni bilgi taşıyıcıları ise, bir yandan üretilmiş bilginin sadece yazıyla anlatılma zorunluluğunu ortadan kaldırarak ses ve görüntü ile istenen sonuca ulaşılmasını sağlamakta, bir yandan da kullanıcının kelimeler arasında boğulmadan üstelik daha kapsamlı bir biçimde mesajı algılaması kolaylığını getirmektedir.
- d) Yapay uyduların devreye girmesiyle yeni boyutlar kazanan *uz-iletişim (telekomünikasyon)* nedeniyle bilgi paylaşımında yeni bir aşama ortaya çıkıyor. Çünkü uziletişim, bilgi üretiminde de, üretilen bilginin yayılmasında da büyük kolaylıklar sağlamakta, üreti-

len bilginin anında dünyanın herhangi bir noktasına ulaştırılması, ya da oradan yeni bir bilginin alınması olanağını vermektedir. Bu da artık gereksinimleri değişen, ivmesi artan yeni yaşam koşullarında büyük önem taşımakta, bilgi üreticisiyle bilgi kullanıcısı arasındaki bilgi akışının kesintisiz ve hızlı bir şekilde sağlanması açısından paha biçilmez bir değer taşımaktadır.

O halde denilebilir ki,

- a) Bilgi insanoğlu için hep önemli olmuştur;
- b) Bir birikim sonucu oluştuğu ve zenginleştiği için evrenseldir ve aynı nedenle paylaşılmalıdır;
- c) Bilgi paylaşımını kolaylaştırmak, dün olduğu kadar bugün de üzerinde titizlikle durulması gereken bir konudur;
- ç) Bu nedenle de bilginin toplandığı, organize edildiği ve hizmete sunulduğu birimlerin ve buralarda hizmet vermesi beklenen görevlilerin beklenen nitelikleri taşıması şarttır. Bu durum, *Enformasyon Toplumu* için özellikle önemlidir.

Enformasyon Toplumu:

İlkel toplumların yerleşik düzene geçmeleri, doğadan yararlanmayı öğrenmeleri uzun bir zaman dilimi içinde gerçekleşebilmiştir. Çünkü bu toplumların bilgi birikimi azdır. Bilinmiyenden, anlaşılamayandan korku, onları doğa güçlerine tapmaya, ancak doğuştan sahip oldukları "entelktüel merak" kendilerini yenilikleri aramaya yöneltmektedir. "Tarım toplumu" nun ortaya çıkışı, doğaya rağmen doğadan yararlanmayı, hayatın ve neslin devamını bunda görmeyi vurgulaması açısından çok önemlidir.

Doğadan yararlanmanın belli bir aşamaya varması, bu arada bilgi birikiminin artması insanoğlunu doğaya hâkim olma arzusuna itmiş; doğa karşısında fiziksel gücünü yetersiz gören insanoğlu kas gücüne makine gücünü ekleyerek "Sanayi Toplumu"na geçişi hızlandırmıştır. Baştanberi var olan bilgi gereksinimi gittikçe artmakta, bilimsel çalışmalar paralelinde artan teknolojik gelişme insanoğluna yeni ufuklara yönelme gücünü vermektedir.

Sanayileşme insanoğluna ekonomik güç, ekonomik güç ise sosyal refah sağlamakta, insanoğlu başarısından mutlu, emri altına aldığı doğal

zenginlikleri, hiç bitmeyecekmişcesine harcayarak egosunu tatmin etmektedir.

Ancak doğal kaynakların da birgün bitebileceğinin anlaşılması, sanayileşme sürecini tamamlayamamış, bu arada açlığını dahi gideremez duruma düşmüş toplumların var oluşu, sanayileşmiş toplumlar açısından uyarıcı bir etken olmuştur.

"Sanayi-Sonrası Toplum", bu nedenle, bilinçli bir toplumdur, Çünkü ,

- a) Doğal dengeyi bozduğunu anlamıştır;
- b) Bunu gidermek için ekolojik çalışmalara büyük bir önem vermektedir;
- c) Bütün bu işler için de yeni bilgilere gereksinim duymaktadır;
- ç) Bu nedenle bilimsel çalışmalara hız vermekte;
- d) Bilimsel bulguların uygulamaya aktarılmasıyla oluşan teknolojik gelişim doğal dengenin yeniden sağlanabilmesi için gerekli görülmektedir.

Bir başka deyişle bilgi, tıpkı ilkel toplumlarda olduğu gibi yeniden bir ölüm-kalım sorunu haline gelmiştir. İnsanoğlu ya bugüne kadar izlediği yola devam edecek, böylece de ulaştığı bütün nimetler, yarattığı bütün eserlerle birlikte yok olacaktır; ya da doğayı gelişigüzel sömürmekten vazgeçip doğada, doğal dengenin bir parçası, bir ögesi olarak yaşamayı kabul edecektir. Bu da yeni bir yaşam biçimi getirmekte, yeni bilgilere gereksinim duyurmaktadır. İşte "Enformasyon Toplumu" böyle bir bocalamanın sonucu olarak ortaya çıkmış, böylesine büyük sorunlarla karşı karşıya bulunan bir toplumdur.

Bu toplumda bilgi herkes için gereklidir. Sade vatandaş günlük işlerini daha rahat yürütebilmek, toplum içindeki rolünü daha bilinçli olarak oynayabilmek için bilgiye gereksinim duymaktadır. İnsanoğlu, bu kez de kafa gücünü arttırabilmek için bilgisayarı geliştirmiştir. Bilgisayarın yaygın olarak yaşama girdiği toplumlarda, insanoğlunun varlığını devam ettirebilmesi yeni bilgiler, yeni beceriler gerektirmektedir. İnsanoğlu düşünebilmektedir, halbuki bilgisayarın henüz bu yeteneği yoktur. Ancak yapay usla ilgili çalışmalar ivme kazanmaktadır. Kuramsal sibernetiğin belli başlı ilgi alanlarından birini teşkil eden bu "yapay us" (artificial intelligence) konusu gerçekleşmeden insanoğlu kendisini yenile-

inek, bilgisini zenginleştirmek, bilgisayarlı ortamda silinmeyecek konuma getirmek zorundadır.

Küçük sanayi mensupları, daha kaliteli malı daha ucuza mal ederek piyasadaki yerini koruma çabasındadır; bu da, yeni bilgilerden, yeni teknolojilerden zamanında ve yeterince haberdar olmasına bağlıdır. Büyük sanayi mensupları uluslararası piyasada söz sahibi olabilmek için daha kaliteli, daha ucuz mal üretmek, bunların hem işlevsel hem de çekici olmalarını sağlamak zorundadır. Çünkü ülkeler arasındaki ekonomik sınırlar çözülmekte, ortak pazarlar rekabet olgusunu değişik boyutlara ulaştırmaktadır. Bu konuda, en son bilgiyi, en son teknolojiyi uygulamadan başarı kazanmak şöyle dursun, var olmayı sürdürebilme olanaksızdır. Başarı isteniyorsa mevcut en son bilgi ve teknolojinin bir adım önünde gidiyor olmak gerekmektedir.

Karar verme durumunda olan her aşamadan yönetici, doğru kararlara varabilmek için doğru haberlere, doğru bilgilere sahip olmak zorundadırlar. Yanlış, hatta eksik bilgiyle doğru kararlar verme olanağı yoktur. Dünya, mucizeler devrini tamamlamış, katı gerçeklerin acımasız egemenliği altına girmiştir. Üstelik, yanlış veya eksik bilgiye dayanarak verilecek isabetsiz kararların sonucu, artık yalnız vereni değil, o karardan etkilenecek kitlelerin geleceğini tayin edecektir.

Araştıracının bilgi gereksinimi ise çok büyük boyutlardadır. Her yeni buluş, bir öncekinin sonucu, bir sonrakinin ham maddesidir diyebiliyorsak, bilgi akışının tıkanmaması, gereksinim duyanlar arasında kesintisiz devam etmesi gerekir. Çünkü üretilmiş bilgiyi en çok kullananlar, kendileri de bizzat bilgi üretmek durumunda olanlardır.

Bugün, ister gelişmiş olsun, ister gelişmekte olsun, bütün ülkeleri yakından ilgilendiren bir başka konu da bilgi ve teknoloji transferidir. İlk bakışta her iki taraf için de çok çekici görünen bu olgu, aslında çok tehlikeli sonuçlar yaratabilecek niteliktedir. Çünkü, Amerikayı yeniden keşfetmenin bir anlamı olmadığına göre, bilgi üretme ve teknoloji geliştirme yarışına yeni katılan ülkelerin, aradaki boşluğu kapatabilmek, diğerlerine yetişebilmek için işe, elbette ki bilineni elde ederek başlaması gereklidir. Bu da bilgi ve teknoloji transferini zorunlu kılar. Ama bu konuda çok dikkatli olmak gerekmektedir. Transfer edilen bu "en son" bilgi ve teknoloji çoğu kez gerçek "en son" bilgi ve teknoloji olmamaktadır. Bilindiği gibi gerek bilgi üretimi, gerek teknoloji geliştirilmesi aslında çok pahalı işlemlerdür. Üstelik çağımızın ilerlemede kazandığı ivme, üretilen bilgi ile geliştirilen teknolojinin, üzerlerinde devamlı çalışıldığı

için, çok çabuk ekşimesine yol açmaktadır. Bilgi üreten ve teknoloji geliştiren ülkeler, bu konudaki masraflarının hiç değilse bir kısmını yeni kazanabilmelerinin bir yolunun da bu kendileri için eskimiş ama başkaları için henüz yeni sayılabilecek bilgi ve teknolojinin satışına bağlı olduğunu bilmektedirler. Üstelik bunu yaparken, gelişmekte olan ülkelere yardım etme maskesini de takabilmektedirler. En son bilgi ve teknoloji kendileri için gereklidir, ancak kullanmadıkları bilgi ve teknolojinin kâra dönüştürülmesi de mantıklı bir işlem olmaktadır.

Konu gelişmekte olan ülke açısından ele alındığında durum, biraz daha değişik olmaktadır. Gelişmekte olan ülkenin, işe bir yerden başlaması gerekmektedir. O halde, *bulabildiği en son* ile işe başlaması doğaldır. Kendisi de bir yandan bu son bilgi ve teknoloji üzerinde çalışacağına göre sonunda kazançlı çıkma olanağı bile bulunmaktadır. Japon mucizesi denen şey bu konudaki en iyi örneği oluşturur. Tehlike, transfer edilen bilgi ve teknoloji üzerinde çalışmak yerine, bunlar eskidikçe yerlerine yenilerini transfer etme alışkanlığını edinmektedir. Bunun sonu ise, bir süre sonra bilgi ve teknoloji pazarı haline gelmek, hatta günün birinde transfer edilen bilgi ve teknolojiyi kullanacak insan gücünü de transfer etme zorunda kalmaktadır.

Bilgi Gerekisini ve Bilgi Aktarım Merkezleri:

İnsanoğlunun bilgi gereksiniminden söz ederken kütüphanelerin doğuşuna da değinmiştik. Burada bu konuyu biraz daha açmak, kütüphanelerin çağlar boyunca geçirdiği evreleri, belli başlı özellikleriyle kısaca gözden geçirmek istiyoruz.

1. Evre

Müteharrik harfli *matbaanın bulunuşundan önceki devreyi* kapsayan bu başlangıç döneminde hareket noktasını kitap oluşturur. Amaç kitabı korumaktır. Çünkü kil tablettan ağaç kabuğuna, papirüs tomarından parşömen kodekse ve nihayet kâğıdın bulunmasıyla bugünkü haline gelinceye kadar uzun bir evrim geçiren kitap için, her şeyden önce,

a) üzerine yazılacağı maddeyi ve

b) yazıyı yazacak kişiyi bulma zorluğu

vardır. Kitap sayıca azdır; bu yüzden de herkesin gelişigüzel kullanacağı bir nesne olarak değil, sayıları aslında pek fazla olmayan okur-yazarların

da ancak ayrıcalığı bulunan küçük bir kesiminin yararına sunulabilen bir bilgi hazinesi, bir sanat eseri olarak kabul edilmektedir. Paımsestler¹, üzerine yazı yazılacak maddenin zor bulunuşunu, kitaplarını raflara zincirleyen kütüphaneler de, kitabın kaybolmasından ne derece korkulduğunu açıklayan en çarpıcı kanıtlardır.

Bu kuruluşta çalışan kişinin işlevi ise, işte bu çok değerli hazineyi korumak şeklinde belirmektedir.

Terminoloji saptanırken de aynı kaygılar doğrultusunda çalışıldığı belli olmaktadır. Kuruluş için, Batı âleminde iki yol izlendiği anlaşılmaktadır :

- a) Ya Yunanca kökenli *biblion* (**βιβλίον**) (= kitap) kelimesi benimsenmiş ve buna eklenen *theke* (**θήκη**) (= sandık) kelimesiyle bir bileşime gidilmiştir:²

biblion + theke-----> bibliotheke-----> bibliotheque³

- b) Ya da Lâtince kökenli "*liber*" kelimesi esas olarak alınmıştır. İlk anlamı ağaç kabuğu olan bu kelime, sonraları kitap karşılığı olarak kullanıma girmiştir.

liber-----> librarium-----> library⁴

Türkçede de durum pek farklı değildir. Kitap önemi nedeniyle ön plândaki yerini korumaktadır. Ancak bu kez Arapça kökenli kitap'ın çoğulu olan *kütüp*, Farsça kökenli *hane* (= Ev) ile birleştirilerek bir terkip yapılmıştır:

kütüp + hane-----> kütüphane⁵

Bu kuruluşun görevlisine verilen ad da, yine kitabın korunması doğrultusundadır:

1 Palimsest, bilindiği gibi bit bölümündeki ya da tümündeki yazı silindikten sonra üzerine yeniden başka bir metin yazılan yazmalara verilen addır. Bkz.: "Silinti Yazma", Berin U. Yurdadoğ, *Kitaplık Bilim Terimleri Sözlüğü* (Ankara, Türk Dil Kurumu, 1974) 59.

2 Suat Sinanoğlu. *Kelimelerin Etymonu Esas Tutularak Tertiplenen Yunanca-Türkçe Sözlük* (Ankara, DTCF 1953) 48; *Petit Larousse* (Paris: Librairie Larousse, 1962) 118.

3 Fazla ayrıntıya gidilerek dağılmanın önüne geçebilmek amacıyla terminoloji örnekleri sadece Fransızca, İngilizce ve Türkçeden verilecektir.

4 *The Oxford Universal Dictionary; Illustrated* (3rd ed.; Eevised with Adenda; London: The Caxton Publishing Comp. Ltd., C1956, 1967) 1135—1136.

5 Ferit Develioğlu. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Eski ve Yeni Harflerle* (Ankara, 1962), 625.

- conservateur⁶
- keeper of the books⁷
- hâfız-ı kütüb⁸

2. Evre

Gutenberg matbaasının yol açtığı değişikliklerle başlayan bu dönem giderek çok ilginç gelişmeler göstermiştir:

- a) Kitap artık sayısal olarak artmıştır. İlk günlerin alış gücünü zorlayan yüksek fiyatlar kaybolmuş, yerini, hemen herkesin kitap sahibi olmasına imkân sağlayan bir duruma bırakmıştır.
- b) Eğitim yaygınlaşmış, okur-yazarlık belli bir sınıfın ayrıcalığı olmaktan çıkmıştır. Bunun sonucu olarak ta okur-yazarlarda, bir yandan nicelik bakımından artış, bir yandan da yapısal nitelik farklılıkları gözlenmeye başlanmıştır.
- c) Demokratik görüş bu konuda da egemen olmuş, kitaplardan yararlanmak insanların "doğal hak'ları olarak kabul edilir hâle gelmiştir.

Bu durum, elbette, büyük bir kavram değişikliği getirirniş, hareket noktası kitaptan okuyucu üzerine kaymış; amaç, "*kitabın korunması*" yerine, "*okuyucuya hizmet*" şekline dönüşmüş, "*kitaplar okunmak içindir!*"⁹ ilkesi benimsenmiştir. Ancak terminolojide büyük bir değişiklik olmamıştır. Yine bütün terimler *kitap* kökenlidir, ancak, görevlinin işlevi değiştiği için, görev adında yer alan *Kitabın korunması* ögesi kaybolmuştur. Kuruluş adı olarak kullanılan terimler yine,

- bibliotheque
- library
- kütüphane

şeklinde. Görevli ise artık,

6 Paul Robert. *La Petit Robert. Dictionnaire Alphabetique et Analogique de la Langue Française* (Societe du Nouveau Littre, 1973) 172.

7 Yurdadoğ, *Aynı Eser*, 83;

8 Develioğlu, *Aynı eser*, 642; Yurdadoğ, *Aynı eser*, 83.

9 S.R. Ranganathan. *Fine Laivs of Fibrarianship*. (Madras: MLA, 1957) 30 vd.

- bibliothecaire,
- librarian¹⁰
- kütüphaneci

terimleriyle belirlenmektedir. Belli bir yeri olduğu artık kabul gören, kesinlik kazanan meslek adı ise

- bibliothéconomie
- librarianship
- kütüphanecilik

şekliyle yerleşmiş durumdadır.

3, Evre:

Bilimsel araştırmaların sonucu olarak ortaya çıkan *bilgi patlaması* ile bunun doğal uzantısı olan *yayın patlaması* bu dönemi simgeleyen özellikler arasında yer almaktadır. Hareket noktası yine *okuyucu* üzerindedir. Amaç, yine, *okuyucuya hizmet sunmaktır*; ama okuyucu kesiminde, gereksinimler yönünden büyük farklar izlenmektedir. Sade okuyucu yine kitabını, makalesini aramakta, kütüphane dermesine giren yeni materyaller, özellikle göze kulağa kitap edenler ilgisini fazlasıyla çekmektedir. Hızlanan yaşam temposu onu da etkilemiş, aradığı bilgiye ulaşmak için fazla beklemeye vakti olmadığı bilincine varmıştır. Ama asıl değişen kitle araştırmacı kitlesidir, bu kesimin gereksinimleridir. Çünkü bilinmektedir ki, geometrik büyüme, araştırmanın doğası gereğidir; çünkü her araştırmada ele alınıp çözüme kavuşturulan bir soruna karşılık, üzerinde durulması gereken pek çok sorunun varlığı ortaya çıkmaktadır. Yine bilinmektedir ki bilim, (a) kümülatiftir; bir birikim sonucu oluşmaktadır. Her araştırmacı kendisinden önce bulunmuş bilgilere dayanarak kendi katkısını gerçekleştirmekte, yeni bir takım bulgularla da bilgi hazinesinin gelişmesine, zenginleşmesine yardımcı olmaktadır. Edison'un "Ben, son kişinin bıraktığı yerden başlarım" demesinin nedeni de budur¹¹, (b) Çeşitli araştırmacıların katkılarıyla gelişen ve zenginleşen bilgi bu nedenle evrensel ve (c) evrensel oluşu nedeniyle de paylaşılabilir durumdadır. Bu çok hızlı tempodaki çalışmada anlamsız tekrarlar-

10 İngilizler belki tutucu oldukları, belki de eskiye saygı göstermeyi sevdikleri için, özellikle müzeler içinde yer alan kütüphanelerdeki görevliler için, bugün de bazan eski keeper of the books terimini kullanmaktadırlar.

11 Berin U. Yurdadoğ. *Ankara Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu Katalogu*. 1968. (Ankara, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Dokümantasyon Merkezi, 1971) V.

dan kaçınmak ve nerede hangi çalışmanın yapılmış veya yapılmakta olduğunu bilmek gereklidir¹². Ancak kütüphaneler bu konuda araştırmacıya yeterince yardımcı olamamaktadır. Çünkü bu yayın patlaması, araştırmacılar kadar kütüphaneciler için de beklenmedik bir durumdur.

- a) Kütüphaneler, dermeleri açısından yetersiz kalmaktadırlar. Birincil yayınları arasında araştırmacıların aradığı eserler bulunmamakta, ikincil yayınları, bibliyografik denetimin hızlı ve kapsamlı olarak sağlanmasına olanak tanımamaktadır.
- b) Kütüphaneler bütçeleri açısından da yetersizdirler. Bu çok kapsamlı hizmeti sunmalarına olanak sağlayacak yayınları alacak durumda değildirler.
- c) Ama asıl önemlisi, kütüphaneler insangücü açısından da hazırlıksız yakalanmış durumdadırlar. Genelde bu yeni hizmetin önemini anlayacak mantaliteden, bu hizmeti verilmesini sağlayacak temel bilgidен yoksundurlar. Nelerin nerede, ne zaman çıktığını saptamak, bunlar içinden araştırmacının gereksinim duyduklarını belirlemek, hizmete sunmak, seçmeli bilgi yayımı yapmak, güncel uyarı hizmeti vermek salt kütüphanecilik bilgisiyle karşılanacak şeyler değildir. Araştırmacı kitlesinin gereksinimini karşılayacak yeni personelin hem konu hakkında temel bilgilere sahip olması, hem yabancı dil bilmesi, hem de dünyanın neresinde üretilmiş olursa olsun yeni bilgileri saptayabilecek, gerekli olanları seçebilecek ve hizmete sunabilecek meslek bilgisine sahip olmaları gerekmektedir.

Sade vatandaşlar için fazla sorun teşkil etmeyen, ancak araştırmacılar için yetersizliği açıkça belli olan kütüphaneler bir yandan klâsik çalışmalarına devam ederken, bir yandan da araştırmacının isteklerini karşılayacak nitelikte yeni kuruluşlar üzerinde durulmaya başlanmıştır. Dermelerinde daha çok rapor, bildiri, patent, standart gibi belge nitelikli eserlerle ikincil yayınlar bulunan, amacı araştırmacıya gereksinim duyduğu bilgiyi, gereksinim duyduğu anda, gereksinim duyduğu kapsamlı ve elverdiğince ekonomik biçimde sunmak olan bu yeni kuruluşlarda, mantaliteden başlayarak tüm yaklaşımlar yenidir. Bu nedenle terminolojide de bir yenilik söz konusu olmuş, bu yeni hizmet birimi için doküman ya da belge kökenli terimler seçilmiştir.

12 Yurdadoğ. *Aynı eser*, V-VI.

Genelde terminoloji, eski çalışmalarını devam ettiren kuruluşlar için yine kitap kökenli olmaktadır:

- bibliotheque
- library
- kütüphane gibi.

Bir yandan da yeni kuruluşların, yukarıda anılan yeni hizmet anlayışlarını aksettirecek yeni terimler kullanılmaktadır:

- centre de documentation
- documentation center
- dokümantasyon (belgebilim) merkezi gibi.

Görevliler ise, çalıştıkları yere göre adlandırılmaktadırlar:

- bibliothecaire
- librarian
- kütüphaneci

ve

- documentaliste
- documentalist
- dokümantalist (belgebilim uzmanı) gibi.

Bu arada, kütüphanelerden yararlananlara, başlangıçtan beri olduğu gibi yine, kitapla, okumakla ilgili *okuyucu* terimi kullanılmaya devam edilirken, bir yandan da dermelerdeki kitap dışı materyalin, özellikle göze, kulağa hitap eden materyalin artmasıyla yavaş yavaş *kullanıcı* teriminin de yerleşmekte olduğu görülmektedir. Dokümantasyon merkezleri olarak adlandırılan yeni hizmet birimlerinde ise, peşinden koşulan ve elde edilmek istenen şeyin *bilgi* olması ve bu bilginin, çoğu kez başka bilgileri üretmede bir ham madde olarak kullanılmaları nedeniyle, buralardan yararlananlara hemen sadece kullanıcı (=user) terimi yeğlenmektedir.

Meslek için kullanılan terimlerde ise, İngilizcesi hariç, değişiklik görülmemektedir:

- bibliothéconomie
- librarianship, library science
- kütüphanecilik

4. Evre

Yayın ve bilgi patlamasının herkesi ilgilendirir hale geldiği bu dönemde hareket noktasını yine *okuyucu*, ya da artık yaygın hale gelen adıyla *kullanıcı* oluşturmaktadır. Amaç yine kullanıcıya hizmettir, ama bu kez *hizmetin* kapsamı genişlemiş, sunuluş yöntem ve hızında değişmeler belirmiştir. Bu dönemin özelliği iki ana görüşten kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi, bilgi akışının kesintiye uğramaması, bilgi üreticileriyle bu bilgiyi kullananlar arasındaki bağın kopmaması gereğine dayanır, ikincisi de, üst düzeyde bilgi üreten araştırmacılar kadar sade vatandaşların da bilgiye gereksinim duyduklarının ve bu gereksinimin karşılanması gereğinin anlaşılması bulunulmasıdır. Bir başka deyişle, hem üçüncü evrede olduğu gibi araştırmacılar arasındaki bilimsel iletişim sağlanacak, hem de sade vatandaşın üretilen bilgilerden yararlanması yolları aranacaktır. Bu durumda ortaya çıkan sorun, sade vatandaşın entellektüel düzeyinin, çoğu kez, üretilen bilgiyi rahatça kullanmasına olanak sağlayacak durumda olmamasından kaynaklanmaktadır. İşte bu nedenle yeni bir hizmet görevlisi türüne gereksinim duyulmaktadır. Bu görevli, hem üst düzeyde bilgi gereksinimi duyanlara bu bilgileri ulaştıracak, hem de sade vatandaşa, kullanabileceği düzeyde bilgi bulunmaması halinde, üst düzeydeki bilgiyi onun kullanabileceği düzeye indirgemek üzere yorumlayacak, ayrıca istenen bilginin üretilmemiş olmasının saptanması halinde, bilgi üreticilerine, bu konuda bilgiye gereksinim duyulduğunu aktaracak, böylece bir bakıma uyancılık, yönlendiricilik niteliğini de taşıyacaktır. Bu arada bilgi teriminin de kapsam bakımından genişlediği görülmektedir. Bu terim artık, sadece bilgi üreticisinin değil, aynı zamanda sade vatandaşın da günlük yaşamında, yaptığı işte, mesleğinde, özellikle karar verme sorumluluğunu taşıyan yöneticilerin bu zor görevlerini yerine getirmede yararlanabilecekleri "*ham madde*"yi ve bu *ham maddenin* gereksinim duyanlara *iletmesini* ifade etmektedir.

Bu köklü değişikliklerin kuruluş ve görevlilerle ilgili terimler üzerindeki etkisi de ilginç bir gelişim göstermektedir. Kuruluş adı olarak

- a) *Kitap* kökenli terim hâlâ yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak bu konuda çok ileride bulunduğu bilinen Âmerikagibi ülkelerde, daha değişik uygulamalara da rastlanmaktadır. Örneğin, eğitimde izlenen yöntem değişikliği, derme içinde yer alan materyalin de değişmesine yol açmış, bu nedenle bazı okullarda *-library* yerine "*media center*" adı yeğlenmiştir.

- b) Doküman ya da belge kökenli terimlerle anılan merkezlerin yeni bir oluşum değil, doğal kütüphane evriminin yeni bir aşaması olduğu gerçeği anlaşılmış, dokümantasyon merkezi adı ile özel kütüphane adı eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır.
- c) Bu arada enformasyon (bilgi) kökenli terimler de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.
- Centre d'information
 - Information Centre
 - Enformasyon Merkezi gibi...

Görevli adında da yeni bir aşamaya gelinmiştir. Görevi belirleyen ad için kullanılan terim, görev yapılan kuruluş adından değil, sunulan hizmet türünden kaynaklanmaktadır. Böylece hem,

- a) Araştırma kütüphanelerinin aynı zamanda bir dokümantasyon ve enformasyon merkezi olarak hizmet sunacakları, hem de
- b) Örneğin bir halk kütüphanesinde de enformasyon hizmeti verilmesinin doğal olduğu kabul edilmektedir. Bir başka deyişle, kuruluş adı kütüphane olarak devam ediyor olsa bile, buralarda dokümantasyon, enformasyon görevlileri bulunabilmektedir.

5. Evre:

Bu dönemin en belirgin özelliği, bilgi sunan merkezlerle teknolojinin büyük bir etkileşim içine girmeleridir. Bir yandan mevcut bilgi birikiminin gereksinim duyanlara zamanında aktarılmalari sayesinde teknolojik gelişme hızlanmakta, diğer yandan teknolojik yeniliklerin kütüphane, dokümantasyon, enformasyon merkezleri gibi çeşitli adlarla anılan bilgi aktarımı (= information transfer) birimlerine girmeleriyle buralarda sunulan hizmet, nicelik, nitelik ve özellikle hız yönünden değişikliğe uğramaktadır. Elle gerçekleştirilen hizmetlerde başlayan mekanizasyon artık otomasyona dönüşmekte, bu da, birimler arasındaki işbirliği gereksinimini daha büyük boyutlara ulaştırmaktadır. Artık birimler yerine sistemlerden söz edilmekte, bölgesel, ulusal, uluslararası düzeyde bilgi ağları oluşturulmaktadır.

Terminolojide de büyük bir çeşitlilik izlenmektedir. Aslında sistemlerin, özellikle bilgisayara dayalı sistemlerin devreye girmesinden sonra bu durumun doğal kabul edilmesi gerekir.

Özetlemek gerekirse denilebilir ki, kütüphaneler, dokümantasyon merkezleri ya da enformasyon merkezleri, temelde birbirlerinden farklı kuruluşlar değildirler. Hepsi de hizmet üretirler. Ürettikleri hizmet ise, bilimsel ve teknolojik gelişmeye paralel olarak gelişme göstermiş, bugünkü bilgi aktarım aşamasına gelmiştir. Görevli ise, adı ister kütüphaneci, ister dokümantalist, ister enformasyon uzmanı olsun, bilgiye gereksinim duyan kişiye, gereksinim duyduğu bilgiyi sunmakla yükümlü olan kişidir.

Enformasyon Çağında Kütüphaneler ve Kütüphanecilik:

Daha önceki kısımlarda da değinilmişti, enformasyon çağı, toplumda ve bireylerde kaçınılmaz bir takım değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu bir başlangıçtır. Çok geçmeden yeni ve köklü bir takım değişikliklerin olmasını beklemek hata olmaz.

Toplum, sanayi-sonrası toplum olma özelliğinden sür'atle sıyrılmakta ve enformasyon toplumu olma yolunda ilerlemektedir. Enformasyon toplumunun yapısında en önemli öge bilgidir. Bu toplumun üzerinde durduğu, en çok önem verdiği hani madde de bilgidir, üretilen de yine bilgi olmaktadır. Geleceğimizin alması beklenen şekil, herşeyden önce birim, üretilen bilgiyi nasıl kullanacağımıza bağlı bulunmaktadır¹³.

Doğal olarak, enformasyon çağının bireyi de köklü değişikliklerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu bireyin kendisini iyi yetiştirmesi, üretilen bilgidir, geliştirilen teknolojiden zamanında haberdar olması gerekmektedir... Bu bireyin yapması beklenen şey, doğru düşünmesi, doğru kararlar vermesi, bu kararları uygulamaya dönüştürürken ne yaptığından emin olmasıdır. Bilgisayarlı bir yaşam bir yandan bireyi, kendisini daha bilgili, daha becerili kılmaya zorlamakta, bir yandan da rutin işleri bilgisayarların yüklenmesi nedeniyle bireylere düşen serbest zaman dilimi, düşünecek ve bilgilerini arttıracak işlerle daha çok uğraşmalarına olanak tanıyacak büyüklükte bulunmaktadır. Bilgisayar uygulamalarıyla gerçekleştirilen ağlar, bir yandan bireyin istediği her bilgiyi, isterse kütüphaneye bile gitmeden evindeki kişisel bilgisayar aracılığıyla edinmesini sağlamakta, bu durum ise, dikkat edilmezse, bireylerin giderek daha izole bir hayata itilmelerine yol açma tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

13 *Information "85. Using Knowledge to Shape the Future*, (London, Aglib The Association for Information Management in Association with Library Association Publishing I.td. 1986.)

Bilgi taşıyıcıları çok çarpıcı bir şekilde değişmektedirler. Daha dün denecek kadar kısa bir zaman önce kitap yayınlamanın zorluğu ve pahalı oluşu nedeniyle süreli yayınlarda patlamaya varan artış, bugün yerini masa-üstü yayıncılığa bırakacak gibi görünmektedir. Birincil yayınlar da ikincil yayınlar da gittikçe artan bir oranda konvansiyonel biçimlerinden uzaklaşıp manyetik, optik, kompakt diskler üzerinde yer alma yolundadırlar. İşte bu şartlar altında kütüphaneler ve kütüphanecilik nasıl bir şekil alacak, nasıl bir geleceğe doğru ilerleyecektir?.

Enformasyon çağında her şey gibi kuruluşlar da bu hızlı değişimden etkileneceklerdir. Yukarıda evre evre incelediğimiz gelişim tablolarından da anlaşılacağı üzere, kütüphaneler, ya gerçeği kabul edip değişmek, ya da yok olmak seçenekleriyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bilgi ve yayın patlamasının kütüphaneleri zamansız yakaladığından söz edilmiş, kendini yeni şartlara uyduramıyan klâsik kütüphanelerin yok olmadıklarına, ancak yerlerini dokümantasyon ve enformasyon merkezlerine bıraktıklarına değinilmişti. Ancak, kütüphaneler açısından büyük bir şans eseri, bu yeni bilgi aktarım merkezlerinin de hizmetlerini kütüphanelere taşımaları sonucunda hem kütüphaneler mantalite açısından düşündüklerinden daha fazla değişime uğramış, hem de adları dahil olmak üzere benliklerini koruyabilmişlerdir.

Bilimsel ve teknolojik gelişmenin yarattığı yeni ortamda kütüphanelerden beklenen değişiklik çok daha köklü olacağı benzenmektedir. Çünkü,

- a) Kütüphaneler bütünüyle bir kavram değişikliği ile karşı karşıya bulunmaktadır. Önceki dönemde sadece araştırma kütüphanelerinden beklenen değişiklik, bu kez bütün kütüphane türlerinden beklenmektedir,
- b) Artık hiç bir kütüphane, sadece kendi dermesine dayanarak hizmet sunma durumunda değildir. Eskiden de mevcut olan işbirliği, çok daha büyük boyutlara erişmiş, kütüphaneler kendilerini bir takım ağlar içinde bulmaya başlamışlardır.
- c) Kütüphaneler açısından bu durum, bireysel kalamama, bir sistemin parçası olma zorunluluğunu getirmektedir. Bölgesel sistemler ve ağlar ulusal enformasyon sistemlerinin kurulmasını gerekli

kılmakta¹⁴, bu ulusal sistemlerle ulaşılan uluslararası bağlar ise yeni sorumluluklar getirmektedir. Bu sistemlerde "hep almak" diye bir şey bulunmamaktadır. Ağa üye olan kütüphaneler bir yandan alırken bir yandan da vermeye hazır olmak zorundadırlar. Bu da, veri tabanları oluşumu başta olmak üzere bir takım yapısal değişikliğe hazır olmak anlamına gelmektedir.

- ç) Kütüphane materyali sür'atle değişmektedir. Hemen bütün bilgiler, ister birincil, ister ikincil yayın niteliği taşıyan yeni ortamlara aktarılmaktadır. Makineyle Okunabilir Kataloglar, konvansiyonel fiş kataloglarının tarihe karışmasına yol açacak gibi görülmektedir. Lazerle okunan optik diskler kütüphanelerde gittikçe artan oranda yer almaktadır. CD ROM (Compact Disc Read-only-memory) yanında WORM (Write-once-read-many) türleri gittikçe revaç kazanmaktadır¹⁵. Ancak bu durum, kitaba duygusal bir biçimde bağlı olanları etkilememiş görülmektedir¹⁶.
- d) Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler, mikrobilgisayarlarla pek çok soruna çözüm getirmiş gibi görülmektedir. Bunların kütüphanelerde kullanımı ise bu konuda yepyeni ufukların açılmasına neden olmaktadır¹⁷.
- e) Bu arada, önce eğitimde denenen *expert sistemler* de artık kendilerinden bir hayli söz ettirmeye başlamışlardır¹⁸.

Özetlemek gerekirse denilebilir ki, enformasyon çağında kütüphane, alışılmış şeklinin çok dışında bir görünüm sergileyecektir. Adı dahi değişebilir. Kütüphanenin geleceği bu değişikliklere ne dereceye kadar uyum sağlayabileceğine bağlıdır.

Kütüphane bütün bu değişikliklerle karşılaşırken meslek olarak kütüphanecilik ne duruma gelecektir? Bu konu, "daha erken" diye ertelenenhiyecek, "şimdilik dursun" denemeyecek kadar önemlidir.

Hangisi olursa olsun bir meslek ancak mensuplarıyla var olacağına göre, önce kütüphaneciler üzerinde biraz durmak gerekecektir.

14 Oli Mohamed. "National Policy for Library and Information Services", *International Library Review*, 21:1 (January 1989) 115—127.

15 Pamela O.J. Andre. "Optical Disc Application in Libraries", *Library Trends*, 37:3 (Winter 1989) 326—42.

16 Albert Brown, "As I See it", *Canadian Library Journal*, 46:1 (February 1989) 7—8.

17 Danny P. Wallace and Joan Gilierano, "Microcomputers in Libraries", *Library Trends*, 37:3 (Winter 1989) 282—301.

18 P.F. Anderson, "Expert Systems, Expertise, and the Library *and Information Professions*", *Library and Information Science Research*, 10:4 (1988) 367—88.

Günümüz kütüphaneci tipinin herhalde 21. yüzyıl kütüphanelerinde çok bocalayacağı söylenebilir. Geleceğin kütüphanecilerini bugünden, çağın şartlarına uygun olarak eğitmek gerekmektedir. Bu konuda en büyük sorumluluklar da üniversitelerin kütüphanecilik bölümlerine düşmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse denilebilir ki:

- a) Kütüphanecilik eğitimi ,veren bütün kuruluşlar, programlarını süratle gözden geçirmek, öğretim metodlarını yeni eğitime uygun hale getirmek zorundadırlar¹⁹.
- b) Çünkü enformasyon çağında kütüphanecilerin oynaması beklenen rol, zannedildiğinden çok daha ciddi ve zor olacaktır²⁰.
- c) Kütüphaneciler oynamaları gereken rolü başarıyla gerçekleştirecek tarzda yetiştirilmezlerse, olan kütüphanecilik mesleğine olacaktır.

Çünkü enformasyon çağı, daha önce de belirtildiği gibi, acımasız, katı kurallar, katı gerçekler çağıdır. Bu çağ, teknolojiyle, endüstrisiyle enformasyona dayanarak varlığını sürdürmektedir. Enformasyon çağında enformasyonsuz yaşanmayacağına göre, kütüphaneciler ya bu köklü ve hızlı değişime ayak uyduracak ve mesleklerini devam ettireceklerdir, ya da kelimenin gerçek anlamıyla sahneden silineceklerdir. Daha şimdiden bilgisayar ve enformasyon mühendisleri bu konuyu ele almış görülmektedirler.

Kısacası, kütüphanelerin ve kütüphaneciliğin geleceği, bugün yönetici durumunda olan, sorumluluk taşıyan yetkililerin vereceği kararlara bağlı bulunmaktadır. Dileyelim ki, enformasyon çağının bu önemli kararları, gerekli enformasyon toplanmadan, etraflıca düşünülmeyen verilmiş olmasın.

19 *Education and Research in Library and Information Science in the Information Age: Means of Modern Technology and Management*, München..., K.G. Saur, 1988. (IFLA Publications 43)

20 William Maesterson. *Information Technology and the Role of the Librarian*. London..., Croom Helm. 1986.